Ekonomická literatura

UŽITEČNÁ KNIHA O EVROPSKÉ UNII

Šárka Laboutková, Technická univerzita v Liberci; Milan Žák, Centrum ekonomických studií, Vysoká škola ekonomie a managementu, Praha

Alexandr Hobza: Evropská unie a hospodářské reformy

Praha : C. H. Beck, 2009. 352 stran. ISBN 978-80-7400-122-2.

Potřeba, provádění a sladění nejen ekonomických, ale i sociálních a politických reforem v rámci EU, která je ústředním mottem celé knihy, je klíčovou otázkou další konkurenceschopnosti Evropy v dnešním rychle se vyvíjejícím se globálním světě. Autorovi, který mimochodem velmi účelně spojuje znalosti nabyté prací pro bruselskou administrativu s vědomostmi získanými studiem, se podařilo předložit čtenáři jak teoreticky fundovaný text o nutnosti reforem na jedné straně, na straně druhé pak nezastírá klíčovou otázku evropského přežití, kterou je jednoznačně rozpor mezi potřebou reforem a schopností národních vlád tyto reformy prosadit.

Kniha je členěna do devíti kapitol, z nichž každá je pojata jako relativně samostatný text s vlastní úvodní částí a závěrečným shrnutím. Seznam použité literatury čítá téměř 400 titulů, po odečtení dokumentů EU, OECD a dalších organizací zůstává i tak více než tři sta odborných zdrojů, plně reflektujících vše podstatné, co bylo k zpracovávaným tématům publikováno – a to je dalším kladem publikace – nejen v ekonomické literatuře s přesahem do politologie, institucionální ekonomie apod.

První kapitola nazvaná Co to jsou struk-

turální reformy? se zabývá podstatou reforem, jejich definicí a specifikací těch reformních opatření, která jsou podrobněji analyzována v dalších kapitolách. Z předkládané definice vyplývá, že autor se ve své knize zaměřuje na ty strukturální reformy, jejichž efekt je v zásadě dlouhodobý a má především dopad na nabídkovou stranu ekonomiky. V centru pozornosti jsou reformy ve čtyřech oblastech: trhy zboží a služeb, trhy práce, finanční trhy a oblasti znalostní ekonomiky. Rovněž poukazuje na problém dostupnosti kvalitních empirických dat ve společenských vědách. Autor si je omezené dostupnosti systematických, kvalitních a srovnatelných údajů o realizovaných strukturálních opatřeních vědom, a tak předkládá přehled existujících zdrojů údajů o strukturálních reformách a jejich silných a slabých stránkách. Ve druhé části kapitoly pak seznamuje čtenáře s teoretickými přístupy státních zásahů do fungování ekonomiky na základě tržního selhání a poukazuje na omezení a rizika spojené se zásahy státu, tzv. vládní selhání.

Druhá kapitola Strukturální reformy a ekonomická výkonnost: analytický rámec (str. 19–42) si klade za cíl představit jednoduchý standardní rámec pro zkoumání dopadů

strukturálních reforem. Analýza je založena na makroekonomickém ukazateli HDP na obyvatele, i když autor si uvědomuje a diskutuje nedostatky tohoto ukazatele a zmiňuje se o alternativních ukazatelích. Rozhodnutí použít tradiční ukazatel HDP vysvětluje tím, že v relativně krátkém časovém horizontu je možné považovat řadu aspektů blahobytu, jež HDP zcela ignoruje či zachycuje jen velmi nepřesně, za víceméně konstantní. Tím, že autor zaměřil svoji analýzu na relativně krátké období fungování Lisabonské strategie, lze s tímto rozhodnutím souhlasit. Po rozboru analytického rámce, který spočívá na identitě skládající se z využití pracovního vstupu a produktivity tohoto vstupu, se autor snaží identifikovat vliv konkrétních reformních opatření v jednotlivých reformních oblastech na analyzované determinanty růstu v tabulce, která rozhodně přispívá k lepší orientaci a přehlednosti. Při rozboru faktorů ovlivňujících ekonomický růst autor také neopomněl skutečnost, že je nutné rozlišovat mezi exogenními a endogenními faktory, na kterou upozorňuje v závěru této analytické části.

Třetí kapitola Strukturální reformy na dílčích trzích si klade za cíl vysvětlit fungování strukturálních reforem na jednotlivých dílčích trzích v národním hospodářství a ukázat, jak ovlivňují výkonnost ekonomiky. Jedná se o nejrozsáhlejší kapitolu z celé knihy. Jednotlivé subkapitoly postupně seznamují čtenáře s reformami na trzích zboží a služeb, na trzích práce, se znalostní ekonomikou, s vlivem finančních trhů na ekonomický růst a s efekty některých diskutovaných reforem v rámci makroekonomického modelu hospodářství EU. Každá část nejprve teoreticky zkoumá situaci v dané oblasti hospodářství z pohledu existujících tržních selhání, poté identifikuje typy strukturálních reforem, které jsou s to zmírnit tato selhání či upravit již existující zásahy státu do fungování trhů. Teoretický přístup je zde doplněn přehledem empirické literatury s výsledky dopadů reforem v daných oblastech.

Podkapitola zabývající se trhy zboží a služeb pracuje s klasickým modelem dokonalé konkurence. Vysoká míra konkurence je základním předpokladem efektivního fungování ekonomiky, a proto i strukturální reformy na trzích zboží a služeb mají obecně za cíl zlepšit fungování těchto dílčích trhů právě prostřednictvím zvýšení intenzity hospodářské soutěže. Jestliže nejsou dodrženy podmínky dokonalé konkurence, neznamená to automaticky, že tržní mechanismus přestane hladce fungovat. Jde však o eliminaci konkurence, v krajním případě k získání monopolního postavení firmy na trhu. Jako další odchylky od dokonalé konkurenčního modelu jsou zde uvedeny: existence veřejných statků, informační asymetrie, rostoucí výnosy z rozsahu a externality. Vhodné reformy, které vedou ke zvýšení efektivnosti trhů, jsou reformy, jejichž cílem je větší otevřenost trhů zboží a služeb, které byly dříve uzavřeny před konkurencí, či otevření trhu nové konkurencí (domácí, zahraniční) odstraněním nebo zmírněním různých administrativních překážek, a též zlepšením podnikatelského prostředí a snížením státních zásahů do fungování ekonomiky. Autor se dále zaměřuje na mechanismy působení reforem. Využívá k tomu jednoduchý model hranice produkčních možností (PPF), na němž demonstruje alokační, produkční a dynamickou efektivitu. Poslední část této subkapitoly se věnuje, jak již bylo řečeno výše, empirickým výsledkům, které v zásadě potvrzují pozitivní dopad strukturálních reforem na trzích zboží a služeb na fungování ekonomiky.

Teoretickým východiskem pro další subkapitolu Reformy na trzích práce je nedokonalé konkurenční model trhu práce. Zaměstnanost je zde výsledkem posunu cenové a mzdové křivky a nominální mzdy jsou stanoveny ve vyjednávacím procesu mezi zaměstnavateli a zaměstnanci. Po teoretickém výkladu se autor zabývá evropským problémem nezaměstnanosti, jeho historickým vývojem a vztahuje k němu i možné typy

strukturálních reforem, které by mohly situaci na trzích práce v EU zlepšit. Dosáhnout cílů těchto reforem – jako je např.: přitáhnout a udržet na pracovním trhu větší část práce-schopné populace, zlepšit proces zaplňování volných míst, zvýšit flexibilitu trhu práce při zachování potřebné jistoty pro pracovníky – chce autor prostřednictvím reforem jednotlivých nástrojů a institucí (reformy systému zdanění a dávek, zavádění aktivních politik zaměstnanosti, reforem legislativy na ochranu pracovních míst, mechanismu vyjednávání mzdách apod.). Tuto subkapitolu opět uzavírá stručný přehled empirických výsledků analýz reforem na trzích práce.

Třetí subkapitola, která se zabývá znalostní ekonomikou, si především klade za cíl vysvětlit podstatu obsahu termínu znalostní ekonomika a ukázat propojenost této oblasti se strukturální reformní agendou. Ačkoli se jedná o více méně deskriptivní subkapitolu, je velmi užitečná, neboť i laik ví, že Lisabonská strategie je charakteristická především snahou o vytvoření tzv. znalostní ekonomiky, ale už je mu daleko méně jasné, co si pod tím pojmem vlastně představit. Autor zde se znalostní ekonomikou pracuje jako s termínem, který by měl být chápán tak, že se jedná o ty ekonomické činnosti, v nichž se přidaná hodnota vytváří na základě intenzivní aplikace znalostí. Zabývá se její všeobecnou podporou, z níž je patrný jeden základní rozdíl oproti dalším analyzovaným opatřením strukturálních reforem: většina těchto opatření má za cíl odstraňování přílišných zásahů do fungování ekonomiky, oblast znalostní ekonomiky naopak do jisté míry spoléhá na aktivní intervence. Význam znalostní ekonomiky se autor snaží popsat v souvislosti s novými teoriemi růstu, a dále se zaměřuje na specifické oblasti znalostní ekonomiky: vědu a výzkum, lidský kapitál a informační a komunikační technologie. Nakonec uvádí přehled empirických výsledků, jež ukazují na potenciální dopad aktivní hospodářské politiky v této oblasti na ekonomický růst.

Posledním dílčím trhem se zabývá předposlední blok této kapitoly s názvem Finanční trhy a růst. Inspirací této subkapitoly je finanční a hospodářská krize roku 2008–2009. Ukazuje, jak nejistota ve finančním sektoru a paralýza finančních trhů má zásadní dopady na fungování reálných ekonomik. Autor se zde dále zabývá funkcí finančních trhů, jeho nedokonalostmi a selháními. Na rozdíl od předcházejících subkapitol se zde však nedozvíme nic o možných, resp. vhodných typech strukturálních reforem, které by mohly vést k lepšímu fungování finančních trhů. Pouze před přehledem empirických studií o dopadu prohlubující se integrace na finančních trzích autor poskytuje stručný přehled několika mechanismů, ve kterých se projevuje pokrok v integraci a rozvoji finančního systému.

Závěr této rozsáhlé třetí kapitoly patří – kromě stručného závěrečného shrnutí – modelu QUEST III, který umožňuje zkoumat dopady alespoň některých reforem, popsaných v předcházejících podkapitolách.

Čtvrtá kapitola Reformní komplementarity se zaměřuje na vysvětlení a analýzu realizace reformních strategií jako celého balíku opatření, pro něž je charakteristická komplementarita. Autor zde komplementaritu chápe jako vazbu (konceptní přístup) mezi jednotlivými trhy a odvětvími – při formulaci reformních plánů by se měl vzít v úvahu i dopad opatření zavedených v jednom odvětví nebo trhu na ostatní odvětví a trhy. Ačkoli je velmi těžké takové souhrnné reformní strategie sestavit a úspěšně realizovat, tato kapitola si klade za cíl obhájit potenciál konceptního přístupu k reformám. Autor vychází z předpokladu síly komplementarity, která ceteris paribus vzrůstá se závažností strukturálních problémů, a tudíž je vhodné následnou potřebnou reformní strategii zacílit na nejvýznamnější překážky růstu. Tím se množina možných reforem zužuje a je tedy i snazší analyzovat jejich přímý dopad a také interakce mezi nimi. V následujících částech

této kapitoly jsou popsány typy komplementarit, je provedena jejich formální a praktická analýza se zaměřením na dílčí trhy, tak jak byly představeny v předcházející kapitole. Poslední část je věnována komplementaritám v procesu transformace, neboť, jak již bylo řečeno, z pohledu závažnosti strukturálních problémů jsou komplementarity nejvýznamnější pro ekonomiky procházející procesem zásadních strukturálních změn.

Pátá kapitola s názvem Politická ekonomie reforem se zabývá neekonomickými faktory ovlivňujícími prosazení a realizaci strukturálních ekonomických reforem. Touto kapitolou autor dokládá, že i on chápe problematiku hospodářských reforem v širších souvislostech a přistupuje k ní komplexně a koncepčně, tedy tak, jak se domnívá, že by mělo být přistupováno k samotným reformám. Zabývá se zde tedy mimo jiné i postojem veřejnosti k reformám, vlivem zájmových skupin a nastavení politického systému, zejména zásadní roli politických institucí při sestavování, prosazování a posléze realizování reformních strategií. Zmíněny jsou i další faktory, jež mají značný vliv na konečný úspěch nebo neúspěch reforem, jako je počáteční míra a charakter regulace v hospodářství, reformní intenzita v okolních zemích, fáze ekonomického cyklu, ve které se hospodářství nachází apod. V závěru kapitoly jsou v tabulce shrnuty základní výsledky několika studií empirických analýz vlivu jednotlivých politicko-ekonomických faktorů na intenzitu implementovaných strukturálních reforem.

Šestá kapitola Koordinace strukturálních reforem završuje celkový teoretický rámec této knihy a problematiku realizace strukturálních reforem zasazuje do širšího kontextu evropské integrace. Zabývá se koordinací strukturálních reforem na nadnárodní úrovni. K tomu je použita teorie fiskálního federalismu, která nabízí rámec pro zkoumání potenciálních přínosů a nákladů přenosu některých kompetencí na nadnárodní úroveň. Tento nástroj slouží jako východisko k následné

analýze vhodnosti různých forem koordinace. Nejprve si však autor v úvodu kapitoly klade dvě otázky: Zda a jak může koordinace strukturálních reforem přispět k sestavení a realizaci reformních strategií? Jaká forma koordinace je adekvátní k dosažení tohoto cíle? (str. 163). V odpovědích na tyto otázky se autor snaží poukázat na faktory, kterým v tradiční literatuře o makroekonomické koordinaci nebývá věnována velká pozornost. Nezabývá se tedy pouze obsahovou stránkou, ale samotným procesem koordinace jako nástrojem pro efektivní realizaci politik. Forma koordinace pak záleží na konkrétní oblasti politik, jíž se má koordinace týkat, a především účelu, jakému má koordinace sloužit. Lze vybírat z celého spektra přístupů, které se nacházejí mezi dvěma póly těsné a volné koordinace. Autor zde uvádí příklad koordinace fiskálních politik v rámci Paktu stability a růstu s nastavením sankčních mechanismů na straně jedné a metody vzájemných diskusí, výměny zkušeností, mnohostranný monitoring apod. na straně „volnějších“ typů koordinace. Tato kapitola tedy nejdříve nabízí klasifikaci typů koordinace s důrazem na metody využívané v EU, a poté se věnuje teorii fiskálního federalismu s velmi užitečným rozбором důvodů pro decentralizaci rozhodování a zároveň ekonomických důvodů pro koordinaci. Zakončení kapitoly patří poměrně rozsáhlému boxu s analýzou důvodů pro koordinaci na dílčích trzích.

Sedmá kapitola je věnována Lisabonské strategii. Po seznámení s jejím obsahem, hlavními směry a s procedurálními aspekty strategie je diskutována efektivita jejího nového procedurálního rámce. Text sice reaguje i na první krizové projevy let 2007 a 2008, ale vzhledem k rychle se měnící realitě má charakter spíše informativně historický. Čtenáře však upoutá konstatování, že Evropská komise nemá k dispozici žádné efektivní nástroje, s jejichž pomocí by mohla proces realizace na národní úrovni ovlivnit. Její úspěch tedy především záleží na iniciati-

vě a vůli členských států aktivně a konstruktivně se do tohoto procesu zapojit a využít jej ve svůj prospěch.

Osmá kapitola Strukturální aspekty asociace České republiky k EU se věnuje přístupovému procesu k EU se zřetelem na proces strukturálních změn v české ekonomice. Jsou zde nejprve probírány procedurální a institucionální aspekty přístupového procesu a dále je pozornost věnována naplňování ekonomických kritérií pro vstup do EU jako katalyzátoru strukturální změny v ČR. Je to tedy kapitola zabývající se převážně nedávnou historií přístupového procesu, zejména plněním kodaňského ekonomického kritéria a požadovanými strukturálními změnami. Díky jejímu obsahu je možné ji charakterizovat jako jakýsi úvod ke kapitole závěrečné, která se zabývá problematikou zapojení České republiky do procesu koordinace strukturálních reforem v EU.

Devátá kapitola s názvem Lisabonská strategie a Česká republika je druhou nejrozsáhlejší kapitolou celé knihy (51 stránek). Je zaměřena na problematiku zapojení České republiky do procesu koordinace strukturálních reforem v EU a analýzu jeho potenciálních přínosů. Autor si v úvodu této kapitoly klade otázku, do jaké míry je proces koordinace strukturálních reforem v EU aktuální pro ČR. Dochází k závěru, že odpověď závisí na dvou faktorech – jestli je Lisabonská strategie obsahově aplikovatelná a užitečná i pro nové členské země a jestli jejich zapojení do této strategie může zlepšit podmínky pro realizaci reforem. Autor zde předjímá odpovědi: u prvního fakturu si odpovídá jednoznačně ano, u druhého podmíněně ano. Následuje analýza ekonomické výkonnosti a strukturální charakteristiky české ekonomiky založená na růstovém účetnictví a analýze strukturálních indikátorů s cílem identifikovat hlavní překážky růstu a strukturální slabiny. V následujících subkapitolách jsou provedeny analýzy dílčích ukazatelů, jako je analýza determinantů HDP, hlavních pře-

kážek růstu, reformních oblastí na základě strukturálních ukazatelů, a v tabulce nabízí komparativní analýzu ukazatelů strukturálních politik v ČR. Aby bylo možné zhodnotit druhý zmíněný faktor, je podle autora nutná politicko-ekonomická analýza zapojení ČR do lisabonského procesu, kde jsou zmíněny takové aspekty, jako je kapacita a stabilita státní správy, institucionální rámec a vliv zájmových skupin, a které jsou většinou v těchto typech textů zcela opomíjeny. Tyto aspekty můžeme shrnout pod problematiku institucionální kvality, která by si jistě zasloužila větší pozornost ekonomů, neboť sehrává klíčovou roli v tvorbě a realizaci hospodářsko-politických opatření. Nakonec se autor věnuje zapojení ČR do procesu koordinace strukturálních politik v EU, neboť toto zapojení má potenciál pozitivně přispět k domácímu reformnímu úsilí. V této souvislosti nabízí analýzu, jak byl tento potenciál ze strany ČR využíván v minulosti a jaké jsou podmínky pro jeho využití v budoucnosti. K této analýze autor používá hodnotící zprávy EU, zabývá se opět hodnocením institucionálních aspektů a nabízí podrobnou analýzu institucionálních aspektů zapojení ČR do Lisabonské strategie. V závěru se autor vrací k zodpovězení úvodní otázky, tedy zda může být zapojení České republiky do procesu koordinace strukturálních reforem v rámci Lisabonské strategie přínosné. Odpověď zní: v zásadě ANO, ale záleží na mnoha aspektech včetně samotného přístupu ČR. ČR může účinně hájit své zájmy jedine cestou aktivního zapojení do tohoto procesu.

Závěrem hodnocení se pokusíme shrnout pozitiva textu, neboť rozhodnutí pustit se do recenze této knihy vyplynulo jednoznačně z její čtivosti, logické struktury a informační bohatosti, podložené znalostí relevantní literatury. Jde o knihu vysoce odbornou, které však bude rozumět i širší odborná veřejnost. Nejvíce nám imponuje snaha o dlouhodobý náhled, umožňující analýzu vlivu institucionálních faktorů – většina institucionál-

ních změn má totiž dlouhodobější charakter. Z dalších pozitiv můžeme jmenovat schopnost komentovat reálné procesy bez emotivního zabarvení, i když odborně tíhne k přesvědčení, že vysoká regulace či její nevhodné nastavení má spíše negativní vliv, reformy by měly být tržně konformní a chápe vlády

v jejich selhání. To se zračí ve větě, kterou jsme již v úvodu použili, a kterou celou recenzi zakončíme: autor nezastírá klíčovou otázku evropského přežití, kterou je jednoznačně rozpor mezi potřebou reforem a schopností národních vlád tyto reformy prosadit. ■

ZASVĚCENÝ, ALE PŘEDČASNÝ POHLED NA FINANČNÍ KRIZI

Zuzana Stuchlíková, VŠE v Praze

Paul Krugman: Návrat ekonomické krize

2. přepracované vydání. Praha : Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-984-3. 176 s.

V posledních dvou letech vyšla řada knih, které se, z pochopitelných důvodů, věnují problematice finančních a ekonomických krizí. V češtině jde např. o tituly „Krach“ (Thomas E. Woods, vydalo nakladatelství Dokořán, 2009), „Nový pohled na velkou hospodářskou krizi – Přehodnocení jejích příčin a následků“ (Gene Smiley, Wolters Kluwer, ČR s Liberálním institutem, 2010), „Velká finanční krize – Příčiny a následky“ (John Bellamy Foster a Fred Magdoff, Grimmus, 2009). Neméně přínosné jsou populární publikace českých autorů typu „Finance po krizi“ (Pavel Kohout, Grada, 2009) nebo „Den, kdy došly prachy“ (Milan Vodička, Práh, 2009). Mezi zdařilé tituly patří i kniha amerického ekonoma Paula Krugmana „Návrat ekonomické krize“, která vyšla v edici „Moderní dějiny“ v nakladatelství Vyšehrad v roce 2009.

Paul Krugman je čelním představitelem neokeynesiánské ekonomie. Je profesorem ekonomie a mezinárodních vztahů na uni-

verzité v americkém Princetonu a přednáší na řadě dalších předních anglosaských univerzit (např. Yale, MIT, LSE). Působil také jako poradce nebo ekonom různých institucí, např. v Radě ekonomických poradců amerického prezidenta, v americkém Národním úřadu pro ekonomický výzkum (NBER), v Mezinárodní bance pro obnovu a rozvoj, v Mezinárodním měnovém fondu nebo v Organizaci spojených národů. Paul Krugman je nositelem řady významných ocenění, především pak Nobelovy ceny za ekonomii pro rok 2008 za analýzu obchodních vzorců a lokalizace ekonomické aktivity. Dlouhodobě se věnuje právě problematice krizí (finančních, měnových, hospodářských), dále např. deflace nebo pasti likvidity. Na tato i jiná témata napsal (nebo editoval) více než 20 knih a 200 odborných článků. V češtině zatím vyšla pouze kniha „Návrat ekonomické krize“. Na konci roku 2010 by pak měla ve stejné edici nakladatelství Vyšehrad vyjít i jedna z Krugmanových